

ÚJ TŰZHELYET A MAGYAR MŰVELŐDÉS MUNKÁJÁNAK!

Írta: Dr. TÓTH BÉLA

A felkiáltójel ne riasszon meg senkit. Nem tömegek felharsanó követelése e pár szó, csak magam mondom a meggyőződés hangján, — bár bizonyára igen sokan vannak a velem együttlérők (1). — hogy új fedélre van szükség, mely alá a magyar kultúra munkája megvonulhat. Olyas jámbor szándék ez, mint azoké a nemzet "csinosodását" kívánó százegynéhány év előtti derék embereké, kik addig ábrándoztak egy Magyar Tudós Társaság számára emelendő otthonról, mígnem akadt egy bőkezű és lelkes főúr, aki testet is tudott adni a körülbelül félszázéven keresztül melengetett eszmének.

(Idekiváncozik az a megjegyzés, hogy ma talán mégis kevesebb időnk van az ábrándozásra és módunk a szerencsés véletlen kivárására.) Létértvaló küzdelmünknek százévelőtti fegyverténye volt az *Akadémia* megalapítása. Nem törtünk ugyan vele boldogsághoz vezető új kapukat a *Végzet* kemény falán, de zászlószentelője lett olyan mozgalomnak, mely félszázaddal aze-lőtről indulva a magyar nép élniakarásának minden sza-

(1) Utalok *Balogh Józsefné a Budapesti Hírlapban* (1925 nov.) "Magyar Könyvtárpolitika" címen közölt cikkeire.

vósságával küzdött a harcra való felvonulás emez első támaszpontjáért. *Bessenyeinek*, a magatudatlan nemzet felrázójának első szólókatásai még csak a tett szükségére ébredőknek egy magyar tudóstársaság iránt való jámbor szándékát emlegetik, követői azonban már a a védelmezett magyar nyelv " kereszties hadjáratát hirdetik és mire tetté érik a gondolat, a kivívott *Akadémia* csak felszentelt letéteményese lesz a jól megharcolt harc gyümölcsének: az újéletre keltett magyar nyelv a nemzet fenmaradásával összeforrott ügyének.

Ki merné tagadni *Bessenyei* és *Kazinczy* korának nemzeti életet formáló jelentőségét) És mivel irodalom s tudomány érdekében készülök szólni, rá kell mutatnom, hogy ennek a kornak kimondottan az írók az élesztői s a mi nagyot és maradandót alkotott a múlt magyar század, ezt minden bizonylyal a toll harcosainak köszönhetjük, aminthogy *Balassától* és *Zrínyitől* kezdve minden igazi nagy írónk tolla kard volt, amit néha igazi karddal is kellett felváltania. A három emberöltővel előttünkjárók népünknek az élethezvaló jogát avval igyekeztek igazolni, hogy hagyomány, ízlés és jövőért vajúdó gondolat apró köveiből fölemelték kipallérozott anyai idiómánk kincsekre váró épületét. *Nyelvében él a nemzet!* ez volt a hitvallásuk. S minden egyébb mit ész, erő és oly szent akarat egyidejűleg létrehozott, csak kodifikálása volt a hazai rögbe kapaszkodó önvédelem e jelszavának.

Kérdés, elég-e e jelszót követnünk a jövőben is, vagy pedig új erők felfedése és szervezése legyen a cél? Azt hiszem, *Trianon* óta, mely a nyelviséggel összefüggő nemzetiségi kérdést jórészt kikapcsolta a napi problémák köréből, némileg anakronizmus is e kérdés felvetése. Nyelvünk életéért ma már nem abban az értelemben kell küzdenünk, ahogy azt száz évvel ezelőtt tettük. Fenmaradása iránt nincs kétségünk, másfelől azonban mindinkább hajlunk ahhoz a felfogáshoz, hogy

elsősorban a kultúra hivatott egy nép fenmaradását biztosítani; azaz, hogy *csak a szellem éltet*.

Nem pusztán az a szellem, mely nyelvet ápol és őriz s ha lehet terjeszt- hanem az, melyet maga a nyelv, bármely nyelv, artériáiban hord s megtölti vele az emberi szomjúság szűknyakú korsóit. Nyelvünk már van, hajlékony és gazdagon erjedő; csiszoljon belőle mind tisztább kristályt, akinek kedve és ereje van hozzá; de a fontos, végtelenül elmulaszthatatlan most az, hogy mindenkivel, aki magyarul érez és gondolkozik, minél többet itassunk az éltető forrásból.

jövendő kultúrpolitikánk útjait megjelölni felesleges; a két főirány, legalább elvben, már adva van. Az egyik a nép széles rétegeinek a nemzeti élet szellemi közösségébe való bevonása a közműveltség emelése révén; a másik a vezetésre hivatott szellemi erők termelése a látkörnek olyan legnagyobb fokig menő tágításával, mely nem csak tájékozottságot, de kellő rugékonyságot is biztosít a nemzeti műveltség élenhaladó csapatának. Tömegkultúra és elite-kultúra, mindkettő szociális szükség, melynek kielégítése a népek erőtudatának és a morális többértékűség érzésének fokozását szolgálja. S amit különösen nem szabad elfeledni: mindkét cél megköveteli, hogy elérésük érdekében az egyéni erők érvényesülésének a legtágabb lehetőséget nyújtó teret nyissanak; ami viszont azt vonja maga után, hogy az oktatás intézményes keretein és a továbbképzést anyagilag elősegítő hivatalos alapokon kívül is kell lenniök oly eszközöknek, melyek a tudás terjedését s az eszmék érlelődését a leghatékonyabban szolgálják. Mert előfordulhat, hogy az intézményben nincs elég eleven erő vagy hogy a hivatalos támogatás nem jut ki, de mindenesetre sem egyik, sem másik nem érheti el célját, ha nincs a tudás megszerzésének egy rajtuk kívü álló és tőlük független fóruma, amennyiben az iskola tudvalevőleg csupán előismereteket vagy mód-

szert ad, az ösztöndíjak pedig korlátozott mennyiségben állnak rendelkezésre.

De eltekintve a magas intelligenciák életrehívásának érintett szükségétől, jelenünkben melyik az a messzehordó, rész-szükségek foltozó kielégítésén túlnőtt nagy célkitűzés, mely közművelődésünk és szellemi életünk teljére kiható egyetemes jelentőségével jelképezné erőfeszítéseinknek azt a mértékét, melyre nemzeti kultúránk ügyéért képesek vagyunk? Nagy dolgok nem születnek meg máról holnapra, az bizonyos; de legalább vágyát szeretnők látni a tettnek, s egy olyan szimbólumot, mint annakidején az *Akadémia*, mely, míg létre nem hozták, ezerszinű és szálú magyar életakarat csúcsban összefutó törekvése, számtalan szív és agy lelkesedésének az újjáteremtés munkájára feltett oromdísz volt.

A mai nemzedék szintén újjáépítésen dolgozik; de cselekvésében nemannyira a lelkesedés, mint inkább a lélekjelenlét vezet. Nos van-e illetékes férfaiunkban elég lélekjelenlét ahhoz, hogy észrevegyék a bajt, hogy kultúránk organizmusa tápláló központ nélkül szűkülöködik, hogy nincs focusa szellemi életünknek, hová legmesszebből is eljut a fény s honnan a legmesszebbre is el lehet látni.

A szellemi élet legfőbb erőforrása a könyvtár. Ez közhelyszámra mehet, de mégis az az érzésem, hogy nem lesz felesleges nyomatékosabban is hangsúlyoznom. Nem arra a könyvtárra gondolok, mely szeszélyes gyülevésze a tudás ódon emlékeinek és a modern könyvnyomtatás világot ellepő árja egynémely véletlenes hordalékának, bár kétségkívül egyetlenegy könyv is jelentget sokszor olyan világosságot, mely egy egész életútra elég. Értsük meg, nem szubjektív, egyéni szükségégek kielégítéséről van szó, hanem egy nép összességében rejlő értelmi fogékonyság és szellemi teljesítő-képesség szakadási vagy kihagyást nem tűrő foglalkoz-

tatásáról, aminek a legmagátólértetődőbb eszköze a könyv. Ha tehát egy olyan könyvtárról akarunk gondoskodni amely megfeleljen az egész nemzetben jelentkező sokrétű és egymásbafonódó tudatos igények és öntudatlan felvevő erők egyetemének, akkor az csak egy minden részleges gyűjteményen felülálló *Nemzeti Könyvtár* lehet.

Panaszolja fel, hogy meglévő könyvtáraink lehangoló szegénységük mellett rozsdás zárakhoz hasonló könyvészeti apparátusukkal és néhány odabarátkozott habitué kiszolgálására számított berendezésükkel inkább hasonlítanak a múltak őrzésében megüledett múzeumokhoz, mint a tudás nyüzsgő tárházaihoz? Mert hát a könyvtár az az érzékeny, gazdag és elevenen élő betűcsomó, mely ezer és ezer delejes ideg összefutásában egy-egy érző és mozgató idegközpontja az emberiség külső és belső életének. Mondhatnám azt is, hogy a könyvtár könyvek tárnáiba nyíló munkahelye a^z elmék kitermelésének, egyben gyűjtő és elosztó állomása minden megszerezhető szellemi termésnek s főképp közös áramtelepe egy nép agytevékenységre hajló munkakészségének. Nagyszerű technikai üzem, hol a társadalmak közösségtudatának összekötő szálai egyéni eszméletek lángjánál forradnak egybe s honnan az egymásbafonódott eszmék huzalhálózatán az emberi szolidaritás érzésárama fut szét...

De hagyjuk a hasonlatokat; Szeretnők, ha a memorandumok aktaszerű realizmusával fejthetnők ki, hogyan tölti be a könyvtár legjobban hivatását, de ezt is másokra bizzuk. Itt csak annak kívánunk hangot adni, hogy égető szükségét érezzük egy tágas olvasócsarnokkal rendelkező könyvtári intézménynek, mely pontos tájékoztatásával és bő anyagkészletével nemcsak a jelentkező igényeket elégíti ki, hanem a kereslet meghaladó friss kínálattal serkent a fokozottabb mérvű kutatásra, illetve olvasásra. Szükség van pedig erre

szellemi életünk vérkeringésének ütemesebbe tétele okából, mert egészséges fejlődést csak úgy lehet biztosítani magunknak, ha a külfödről érkező eszmeáramlatok — melyek rendszeren csak egyeseket szoktak elkapni — itthon gyors feldolgozáson mennek keresztül, hogy kitűnjön róluk, alkalmasak-e a magyar élet szervezetébe való asszimiláltatásra. Az utóbbi évtizedek fejlődésének ugyanis épp az volt egyik legnagyobb hibája, hogy túlsok emésztetlen anyag került bele ebbe a szervezetbe, amit nem is mindig bizonyos elemek a nationális gondolkodásának tulajdonítok, hanem egy a nemzeti érzésű rétegek körében megnyilvánuló olyan jelenségnek, melyet szellemi dispepsiának neveznék. A baj okának megmagyarázása messzire vezetne (esetleg *Szabó Dezső*höz s másokhoz, kik a magyar középosztály kérdését vetették fel), orvoslásának legjobb módjául azonban a közoktatás reformja mellett mindenesetre a könyv szeretetének fokozása kínálkozik. E cél elérésében ugyan az első szerep a sajtónak jut ki, az érdekében kifejtendő tevékenységnek azonban mégis a jólfelszerelt, és a jelen irodalmi termelésének nyomában járó közkönyvtár az alapja.

Távolabbi kihatásában szóval a könyvtár küldetése a közönség nevelésében csúcsosodik ki. Közvetlenül azonban úgyszólván csak a nevelőket vezeti. Ez a nevelés egyesek számára pusztán a tájékoztatásban merülhet ki s ennek is megvan a maga nagy haszna: rászoktat a lelkiismeretes, minden egyoldalúságtól ment, ellentéteket átfogó igazságkeresésre, aminek hatalmas nevelőértéke talán a sajtóban és a politikában nyilatkozhatna meg legelőbb. Tapasztalás szerint az olvasmányok sokoldalúságával növekedő szellemi hajlékonyság mélyebb és világosabb meggyőződések szerzésére ösztönöz; és hogy közéleti vagy szociális válságok fordulópontjain mily fontossága van

egy alaposan átértett és életképes elveken nyugvó világnézetnek, azt eléggé megmutatta a közelmúlt története. Idézzem talán *Széchenyit*, aki valamivel kevésbbé kritikus időkben mondta, hogy hazánkat csak a *nemzetiség* és a *közértelmesség* tarthatják meg, amitől nem esik messze az a tétel, hogy a társadalmak fenmaradásának legbiztosabb záloga az a lelki bélyeg, melyet az etikai hovatartozás tudata üt egy kollektivitás mindenegybes tagjára. Hogy ez az öntudat kellőleg eleven és összetartó-e, az számtalan olyan körülménytől függ, miket összességükben szociális higiéné név alatt lehetne tárgyalni (a politikai, gazdasági, közéleti és vallási viszonyok egészséges vagy egészségtelen voltaként rajta); ez öntudat pusztja meglétének is azonban legelső feltétele a nemzeti műveltségnek bármily elemi foka. Tegyük hozzá, hogy minél hatalmasabb egy közösség művelődési javainak összértéke s másrészt minél bőkezűbben részesítik belőle az egyest, annál alkalmasabb a ráépülő nemzeti öntudat arra, hogy egyé kösse a szűkebb körű osztályöntudat okozta szakadásokat vagy hogy helyes irányt szabjon a kozmopolitizmus Ikarusszárnyalásának.

Ismétlem, a *Nemzeti Könyvtár* főleg azért nélkülözhetetlen, mert eddig nem látjuk a kollektív tudat nevelésének azt a központi műhelyét, mely állandó tápot tud nyújtani a nemzeti szellemű intellektualitás fejlődő ütemének. Lássuk be végre, hogy a könyvtár nem az a fogalom többé, melyhez kísérő képzetként a kulturáltságnak tétova ügyetlensége vagy finomszavú élheterlensége járult. A kenyérharc öntelt erősei vagy szédelgői számára, ha ugyan futólag ráeszmélnek, a könyvtár aligha jelent többet a mértékkel óhajtott tudás és a csipetnyi szellemi szórakozások irdatlan kellékes táránál, melyben hamis és hiábavaló a századhosszat halmozott parókabölcsesség. Akadnak köztük, akik esetleg végiggondolják a fogalmat; hát ezeknél egész

biztosan ott kísért a tudat alatt a szoba-tudósság fonnyadt Fauszt-arca, vagy a mihaszna széplelkek botrányos kergesége. Az adófizető polgárnak igaza van, amikor idegenkedik a négyfal közé szegeit holdkörös tudástól vagy nyeszlett múzsának ízetlen dőreségeitől. Dehát nem ennek kívánunk új fedelet. Ész és teremtő képzelet legyenek helyesen az élet szolgálói és ha valaha megvalósul a sürgetett *Nemzeti Könyvtár*, akkor az céljának megfelelőleg a létértvaló küzdelmét folytató nép vezérkarának lesz igazi szállása. Mert az itt folyó munka jótékony hatása távolról sem merülne ki abban, hogy pl. a közvéleményt irányító tényezők szava kevésbé lenne a kérdésekhez való dilettáns hozzászólás vagy éppen kongó retorika, melyből — hacsak nem akar tudatos félrevezetés lenni — hiányzik a helyzetnek igazi felismerése (s mily drágán fizetjük meg tévedéseinket); hanem azonfelül itt kerülne feldolgozás alá mindaz az erőtartalék, mely az emberiség előretörésének egyik külön rugójául népünk saját történetében, tudományában és művészetében mint életfolytonosságért küzdő nemzeti vonás vagy valamely elrendeltetésszerű atavisztikus bélyeg van. A valódi tudós kutató kedve ugyanis nem egy-két adat felkotrásában merül ki, hanem egy szakadatlan evolúció és folyton megújuló regenerálódás széthullt darabjait rakja egybe, szóval az életet tanulmányozza, az életre tanít. S ezért kell könyvekből emelkedettebb látópontokat építeni számára, honnan egyetemesebb és huzamosabb fejlődés távlatát tekintheti át, hogy így jelölhesse meg azt az utat, melyet, saját népe jár vagy megérdemel.

De nem kisebb szolgálatot tehet a *Nemzeti Könyvtár* irodalmi életünk fejlődése és a közönséggel való, szorosabb kapcsolata érdekében is. Kelletlen teszem, de ki kell mondanom, hogy folyóirat irodalmunk oly csenevész, hogy abból a legriasztóbb következtetést

vonhatjuk le szellemi életünk éberségére és az úgynevezett intelligenciánk befogadóképességére nézve. S következtetésünket mi sem igazolhatja jobban, minthogy íróink nem rendelkeznek saját közönséggel: hírlapok újságrustök zsoldjában állnak (a kivétel csekély), mert másból nem tudnak megélni, mint amit a rotációs szörny mindentelnyelő gyomrának szállítanak. Az újságirodalom mellett csak lopva és félve születhetik meg a könyv, s megélni is csak úgy él meg, ha az újság reklámkritikája felveszi pajtáskodó vállaira. Az ok nem középosztályunknak anyagi leromlása, bár ez is közrejátszik — hanem sokkal inkább az, hogy hiányzik közönségünkben az önállóan élő magasabb igényeket tápláló s fejlődésképes követelmények szerint válogató irodalmi ízlés, mely állandó eleven szükségletet teremtene szellemi háztartásában tartalmas, szép vagy komoly s amellet valamelyest mégis magvar érzést vagy gondolatot jelentő könyvek iránt.

A magyar irodalom gazdátlan jószág, a közönség pedig nemzeti szempontból neveletlen. Ezt meg kell jegyezni. Aki pedig segíteni akarna a bajon az ne felejtse el, hogy új magyar reformkorszak apostolainak együttes hite és kitartása kellene mindama közöny, tehetetlenség és anarchia lebírásához, mely épp legsajátabb kincsünk: irodalmunk magámaradtságát, nemzeti életünk vérkeringéséből való kikapcsolódását idézte elő. Míg szomszédságunkban a mienkénél fiatalabb irodalmak nemzeti öntudatot táplálnak s a politikai nagykorúsodást készítik elő, addig mi évtizedeken keresztül megfedkezünk arról, amink van, 3 idegen kezekre bocsájtjuk azt, ami élethez jut.

Különben jobb ezt nem folytatni, mert nem szemrehányások tétele a céloom. A sok szomorú furcsaság közül azonban, melyek a magyar átlag szellemiséget jellemzik, a visszafojthatatlan keserűség indulatával kell elkiáltanom, hogy akadt egy ismerősöm, egy

ezerholdas földbirtokos, kinek házánál megkaphatok Goethe, Moliére, Shakespeare, sőt Emerson összes művei is, a magyar klasszikusok közül azonban még Aranyaknak sem sikerült helyet kapnia a könyvszekrényben s legfeljebb egy-két olcsó füzetpéldányt lehet belőle megtalálni a gyerekszoba polcán, az iskolára való tekintettel. S ugyanebben a házban a gyerekek azt hallhatják, hogy Petőfi nem való gimnazisták kezébe, Kossuth pedig egyszerűen hazaáruló. Elég. Az ember megrökönyödve érzi, hogy politikai életünk facies hippocraticája vigyorog itt.

Hol keressünk hát orvoslást? Mindenekelőtt meg kell szűnnie annak a szellemi renyhességnek, mely nem látja be az őszinte bírálat, szabad megvitatás és feltétlen igazságkeresés eszmeharcából származó tájékozódás szükségét. Ammt a közéletben, úgy van erre szükség az irodalomban. Legfőbb ideje tehát hogy végre erőhöz jusson nálunk is az a tevékenység, mely felelősségteljes, de független kritikát gyakorol szellemi életünk minden jelensége felett s felold bennünket a tétovázás, elhallgatás vagy éppen ferdítés halmozott bűnének roppant terhe alól.

A szorosabb értelemben vett irodalom terén a kritikai ellenőrzés évtizedekkel mögötte cammog a jelen életének s e mulasztása annál súlyosabb, mert az irodalmi alkotás, ha őszinte és mély, nem individuális esztétizálás, hanem kifejezője a társadalom testében s lelkében zajló életnek, tükrözője valamely embercsoportot mozgató erők játékának vagy a rajta rágódó bajok izgalmanak. Az irodalom keletkezésében is, továbbhatásában is szociális jellegű tény s azt hiszem nem túlzok, ha felteszem, hogy az irodalmat hovatovább ugyanoly módszeres megfigyelés alá kell venni, mint a társadalom életének egyéb jelenségeit, teszem a csecsemőhalandóságot vagy a kivándorlást. Az ilyen vizsgálódásra nem csak az irodalmi terme-

lésnek szerfeletti elszaporodása (itt inkább a külföldre gondolok) indíthat, hanem annak a meggondolása is, hogy bizonyító erővel csak a nagy számokból (vagy népszerűségből, ami hasonnemű számérték) levont következtetések bírnak s ezért valamely társadalomnak egy adott időpontban való lelkiállapotát a könyveknek és folyóiratoknak csakis széles területen dokumentált szemléje határozhatja meg.

Kialakulatlan és forrásban levő szociális életünknek tehát ez a még megállapítatlan lélektani diagnózis is indokoltá teszi egy olyan központi megfigyelőhely kiépítését, mely anyagot tud nyújtani bármely irányú tudásvágy kielégítésének. Emellett azonban a közönség nevelésének s irodalmunk kristályosításának, áttekinthetőbbé tételének elodázhatatlan feladata is megkívánja, hogy pl. a teljes magyar szépirodalmi, kritikai és irodalomtörténeti anyag, az utolsó hetek terméséig menő könyvészeti feldolgozásával együtt, könnyen hozzáférhető módon rendelkezésre álljon. Elengedhetetlen feltétele ez annak, hogy minden felesleges akadály és késleltetés elhárításával kapjon ösztönzést az a munka, mely az irodalmunkban rejlő értékek feltárását, kiválasztását és kritikai megvilágítását szolgálja, s mely a nyomában jelentkező folyóirat s könyvkiadás megélénkülésével nemcsak a szellemi életet hozná nagyobb pezsgésbe, hanem a szélesebb közönségre nézve sem maradhatna hatás nélkül.

Az érvek felsorolását még lehetne folytatni, naivítás volna azonban egy nemzet értelmi életének fizio-
 lógiáját, hacsak durva nagyvonalúsággal is, egy rövid cikk keretében kifejtteni akarni. De ami ez új szellemi központ felállítását illető kívánságunk minden pathetikus vagy félénk megnyilatkozásán túl is megdönthetetlen erejű követelésként marad meg a hazai szellemi élet számára, az a magyar kultúra munkája-

nak a legszélesebb körre terjedő demokratizálása, hogy mindenki, aki épeszű és jóérzésű munkása lehet az Új-Magyarország megépítésének, módot és alkalmat találjon a maga tehetsége érvényesítésére. Ezt kívánja nemcsak egy a magyar értékek természetét istápoló protekcionizmus, avagy nemesebb értelmezésű íjvédelem, hanem a művelődésünk terén elvégzendő feladatok sokasága is. És a négy egyetem falai közül kikerülő generációk java félbemaradt torzóvá kényszerül, ha nincs műhely, hol öntudatosan magyar, de szellemi birtokát tekintve egyben európai eaiberré egészülhet...

A Duna-medencének hegemoniájáért folytatott küzdelmünknek hivatott irányítói eszméljenek rá, hogy kultúránk minden erőforrását összpontosító Nemzeti Könyvtár nélkül botorkáló marad minden olyan törekvés, mely a szellemi harc stratégiájával akarja megszerezni azt a helyet, amelyre népünk méltónak tartja magát a nemzetek társaságában.